

DEFINISJONER OG ORDFORKLARINGER

Antikvarisk: Noe som gjelder fortiden.

Bebyggelsesstruktur: Bygninger kan plasseres i ulike forhold til omgivelsene, noe som gir ulik karakter til kulturmiljøene. Gjennom Bergens historie har bygningsmassen blitt ordnet på ulike måter. Det har vært variasjon i hvilken bygningstype som har vært brukt i et område, forholdet mellom bygninger og veier/gater har variert og det samme har forholdet mellom bygninger og plasser, grøntstrukturer og landskapselementer. En bebyggelsesstruktur er noe annet enn bygningstype, og kan bestå av kombinasjoner av ulike bygningstyper. I kulturminneplanen skiller det mellom disse ulike bygningsstrukturene:

- selvgrodd bebyggelse vanlig mellom 1700-1900
- tett bymessig trehusbebyggelse fra mellom 1500-1850
- villa- og frittliggende bebyggelse 1850-1980
- kvartalsbebyggelse 1855-1930
- åpen karrébebyggelse 1910-1930
- variert småhusbebyggelse 1945-1970
- lamellbebyggelse som var vanlig å bygge mellom 1950-1980

Bygningstypologi: En vitenskapelig definisjon knyttet til ulike typer bebyggelse.

Bymessig: Et område der bygningene er bevisst plassert i forhold til tilgrensende, offentlige byrom. Ferdslsårene utformes som gater, plasser og torg, ikke veger. Bebyggelsen er forholdsvis tett, og bygningene står vegg i vegg langs gaten. Beboerne har felles utendørs møtesteder, i første rekke i offentlige byrom. Bebyggelsen kan være en blanding av bolig, næring, kontor og handel.

Byrom: Uterom avgrenset av bygg- eller landskapselementer. Omfatter offentlig tilgjengelige smau, gater, allmenninger, plasser, torg, parker og strandsone.

Byromstruktur: Byromsstruktur, eller byromsnettverk, omfatter all utestruktur mellom bygningene som utgjør den offentlige tilgjengeligheten og aktiviteten i byen. Det omfatter infrastrukturen av gater, plasser, parker, blågrønne områder og gangforbindelser, som kobler sammen folks målpunkter i hverdagen.

Byskikk: Stedegen bykultur som bygger på lokale kvaliteter og stedsaktiviteter, slik som kulturminner, kulturmiljø og viktige historiske sammenhenger og identitetsbærende elementer.

Fortetting: Fortetting er all form for økt utnyttelse innenfor eksisterende byggesone. Bevaring av eksisterende bebyggelse og tilpasning av ny bebyggelse på ledig areal inngår i dette.

Fredet: En fredning er den strengeste form for vern. Fredning innebærer at inngrep/endringer på kulturminnet, som går utover vanlig vedlikehold, må godkjennes av myndighetene. Lovene som benyttes ved fredning av kulturminner er kulturminneloven.

Fredete kulturminner kan være vedtaksfredet eller automatisk fredet: Et vedtaksfredet kulturminne er fredet gjennom særskilt vedtak for det enkelte kulturminnet. Et automatisk fredet kulturminne er fredet direkte gjennom kulturminneloven eller svalbardmiljøloven, uten særskilt vedtak. Disse kulturminnene i Bergen er automatisk fredet:

- faste kulturminner fra før reformasjonen (1537)
- erklærte stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537–1649

Fredningsstatus: Kulturminner kan ha ulik fredningsstatus.

- Fredningssak pågår: Kulturminnet er i en prosess med sikte på fredning. Alle inngrep i slike kulturminner må avklares med kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen.
- Midlertidig fredet: Slik fredning kan vedtas, dersom et kulturminne er truet og det er ønskelig å vurdere om kulturminnet skal fredes, før det iverksettes prosess for riving eller fjerning av det. Den midlertidige fredningen oppheves dersom kulturminnet ikke lenger er truet og/eller om kulturminnemyndigheten vurderer at objektet ikke er aktuelt for permanent fredning. Dersom kulturminnet vurderes som fredningsverdig, vil vedtaket om midlertidig fredning normalt bli stående inntil det avløses av det endelige vedtaket om fredning. Alle inngrep i midlertidig fredede kulturminner krever dispensasjon fra fylkeskommunen. Det er ikke anledning til å gi dispensasjon for tiltak som innebærer vesentlige inngrep i kulturminnet.
- Automatisk fredet: Automatisk fredning innebærer at kulturminnet er fredet direkte i kraft av sin alder, uten særskilt vedtak. Som en ekstra beskyttelse har alle automatisk fredete kulturminner en sikringszone på minimum 5 meter rundt det automatisk fredede objektet.
- Verdensarv: Kulturarv og/eller naturarv som er innskrevet på UNESCOs verdensarvliste. Verdenarvstedene utgjør en felles arv som er umistelig for hele menneskeheten, på tvers av landegrensene. For at verdensarven skal få formell beskyttelse, må den vedtas fredet eller vernet etter nasjonal lov. Alle inngrep som gjelder enkeltobjekter i verdensarvområdet bør/ skal avklares med regional kulturminneforvaltning (Fylkeskommunen), avhengig av formell vernestatus. Om inngrepet gjelder verdensarvområdet som helhet må det avklares med Riksantikvaren.
- Inngår i fredet kulturmiljø: Med hjemmel i kulturminneloven § 20 kan man frede et kulturmiljø ut fra områdets totale kulturhistoriske verdi, uten at de enkelte elementene i miljøet er fredningsverdige i seg selv. Det kan fredes kulturmiljøer både i byer og tettsteder, i jordbrukslandskapet, i skog og utmark. En kulturmiljøfredning vedtas som forskrift. Alle inngrep i fredete kulturmiljøer krever dispensasjon fra kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen. Det er ikke anledning til å gi dispensasjon for tiltak som innebærer vesentlige inngrep.
- Opphevet fredning: Vedtaks- eller forskriftsfredete kulturminner hvor fredningen er blitt opphevet for eksempel fordi fredningsverdiene er bortfalt. Alle inngrep i slike kulturminner bør avklares med kulturminneforvaltning i fylkeskommunen, fordi de fortsatt kan ha en verneverdi selv om fredningsverdien har gått tapt.
- Fjernet kulturminne (gjelder automatisk fredete kulturminner): Når automatisk fredete kulturminner er fjernet enten gjennom lovlige arkeologiske utgravninger eller gjennom ulovlige tiltak, får de statusen «Fjernet». Selv om kulturminnet er borte, er det viktig for både forvaltning og forskning å vite at det har vært kulturminner på stedet. Derfor beholdes både registrering og kartmarkering. Kulturminner som er fjernet på et tidligere tidspunkt innebærer ingen restriksjoner for grunneier eller andre rettighetshavere.

Førhistorisk tid: Omfatter de periodene av menneskehetens historie som ligger før bevarte skriftlige opptegnelser ble gjort og før en nøyaktig kalender gjorde det mulig å nedtegne begivenheter i riktig kronologisk rekkefølge. I Norden regnes tiden før innføringen av kristendommen som førhistorisk tid.

Hageby: Hagebyer var et byplanideal, som vektla boliger i grønne strukturer som en reaksjon mot industrialismens tettpakkede og uhygieniske bysamfunn.

Hensynssone kulturmiljø: Område fremstilt i et juridisk arealplankart fremstilt etter reglene i Plan- og bygningsloven som viser hvor det skal tas spesielle hensyn til kulturmiljøet og/eller der det gjennom reguleringsbestemmelsene er vedtatt restriksjoner som har betydning for bruken av arealet. En slik hensynssone gir imidlertid ikke et svakere vern av kulturminner og kulturmiljø enn vedtaksfredning og forskriftsfredning etter Kulturminneloven.

Karrébebyggelse: Bygninger samlet etter sidene i en firkant eller i en annen fast sluttet form, slik at det oppstår en indre gård mellom dem.

FORTS.

FORTS. DEFINISJONER OG ORDFORKLARINGER

KDP: Kommunedelplan

Kommunalt listeført: Kulturminner eller kulturmiljøer som er registrert og kartlagt som lokalt kulturminner. Både kulturminner som er formelt vernet (ved lov eller forskrift) og kulturminner uten formelt vern kan være listeførte.

KPA: Kommuneplanens arealdel

Kulturmiljø: Kulturmiljøer er områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Kulturmiljøer kan for eksempel være et byområde, en setergrend, et fiskevær eller et industriområde med fabrikker og boliger.

Kulturminner: Kulturminner er ifølge Kulturminneloven alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Slike kan blant annet bestå av hus, industribygg eller fartøyer. Kulturminner kan også finnes i utmark eller i og under dyrket mark. Faste kulturminner er bygninger og boplasser samt arbeids- og verkstedsplasser, eller spor etter slike. Omfatter også spor etter åkerbruk, veifar, dammer, forsvarsverk, gravsteder med mer. Det er altså snakk om eksisterende menneskeskapte konstruksjoner og deres nære omgivelser som avtegner spor av fjern eller nær fortids sosiale, politiske, religiøse, økonomiske eller hverdagslige liv.

Kulturminnekategori: I Riksantikvarens kulturminnedatabase skilles det mellom disse kategoriene:

- Arkeologisk enkeltminne
- Arkeologisk lokalitet
- Bergkunst
- Bygning
- Bygningslokalitet
- Fartøy
- Kirke
- Kirkested
- Kulturminne under vann - enkeltminne
- Ruiner fra middelalderen
- Teknisk/Industrielt enkeltminne
- Utomhuselement

Lamellbebyggelse: ensartede bygninger, fortrinnsvis boligblokker, stilt sammen i parallelle rekker uten å forholde seg til en kvartalsplan.

Landsverneplan: Oversikt over verneverdige eiendommer tilknyttet en bestemt offentlig virksomhet eller sektor.

Lokal byggeskikk: Betegnelse for et bestemt grunnpreg eller en bestemt måte (skikk) å bygge og utforme hus og husgrupper på; knyttet til et sted eller en region som uttrykk for stedet eller regionen.

Middelalder: I Norge regnes denne vanligvis som tiden fra innføringen av kristendommen (ca.1050) frem til reformasjonen (1536). Deles ofte inn i tre epoker: Tidlig middelalder, høymiddelalderen og senmiddelalderen.

PBL: Plan- og bygningsloven. Loven er sentral for all arealforvaltning og byggevirksomhet i Norge, den gjelder for hele landet og i sjøen til én nautisk mil utenfor grunnlinjene. Dagens plan- og bygningslov ble vedtatt 27. juni 2008 som erstatning for en tilsvarende lov fra 1985.

SEFRAK: SEFRAK-registeret ble bygget opp av Fylkeskonservatoren i 1975-95-årene og inngår i dag i Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden og som merknad til enheter i Matrikkelen. Bygninger reist før 1900 ble registrerte over hele landet, med unntak av Finnmark der bygninger reist før 1945 ble registrerte. Kulturminnene ble kartfestet, oppmålt og fotograferte. I alt er det registrert ca. 515.000 enheter i landet.

Registeret er ufullstendig i Bergen og er derfor ikke dekkende for bygninger reist før 1900.

Bygningene i SEFRAK-registeret er i utgangspunktet ikke tillagt spesielle restriksjoner. Registreringen fungerer som et varsel om at kommunen bør foreta en vurdering av verneverdien før det eventuelt blir gitt tillatelse til å endre, flytte eller rive bygningen. For meldepliktige bygninger (bygninger som er eldre enn 1850), er det lovfestet i §25 i Kulturminnelova at en vurdering av verneverdien må gjøres før søknad om endring eller rivning kan bli godkjent.

Spesialområde bevaring: Reguleringsformål i tidligere plan- og bygningslovgiving som innebærer at et kulturmiljø er regulert til spesialområder med formål bevaring med juridiske bestemmelser, jf. Plan- og bygningsloven av 14. jun. 1985 5 § 25 nr. 6. «Hensikten med reguleringsformålet med tilhørende bestemmelser er å bevare, videreutvikle og dels gjenopprette områdets opprinnelige karakter og uttrykk. Tiltak som virker skjemmende og som kommer i konflikt med planens målsetting skal ikke tillates.» I gjeldende plan- og bygningslov har bestemmelsene knyttet til hensynssone kulturmiljø erstattet spesialområde bevaring.

Stapelhavn: Termen «staple» refererer seg et middelalders handelssystem, der Staten setter bestemte vilkår for oversjøisk handel med spesifikke varer og knytter vilkårene til en bestemt havn eller by.

Stedstilpasning: Planlegging og bygging som tar hensyn til hvilket landskap som berøres, hvilke kvaliteter som finnes, hva som er sårbart, og hva som er stedets lokale identitet.

Særpreg/særtrekk: Stedets særpreg kommer til uttrykk gjennom historiske sammenhenger og identitetsbærende elementer og karaktertrekk i området. Med elementer menes her historisk bebyggelse, spor, veifar, murer, historisk strandlinje, historiske byrom og parker, semiprivate og offentlige mellomrom, for- og bakhager, eiendoms- og bebyggelsesstruktur, som følger av den historiske bygnings-strukturens typologi.

Tidlig nytid: Er i norsk historie et navn på perioden som strekker seg fra 1536 (reformasjonen) til 1814.

Tiltak: I Plan- og bygningsloven omtales dette som «oppføring, rivning, endring, herunder fasadeendringer, endret bruk og andre tiltak knyttet til bygninger, konstruksjoner og anlegg, samt terrenginngrep og opprettelse og endring av eiendom. Som tiltak regnes også annen virksomhet og endring av arealbruk som vil være i strid med arealformål, planbestemmelser og hensynssoner.»

Urban: Noe som har med byer og bykultur å gjøre; som er typisk eller særegent for byen og dens kultur; eller som er bymessig.

Veifar: opptrekket ferdsselsåre, sti eller vei.

Vernet: Et vernet kulturminne eller kulturmiljø kan være vernet med hjemmel i lov eller gjennom andre virkemidler. I tillegg til kulturminner og kulturmiljøer som er fredet etter kulturminneloven eller svalbardmiljøloven, omfatter dette kulturminner og kulturmiljøer som er vernet etter plan- og bygningsloven, kirkeloven eller naturmangfoldloven. Andre virkemidler for vern er for eksempel statlige verneplaner, listeføring og tilskuddsordninger eller vilkår gitt i forbindelse med en byggesak (tiltak etter plan- og bygningsloven).

Verneverdig: Et verneverdig eller bevaringsverdig kulturminne eller kulturmiljø har gjennomgått en faglig kulturhistorisk vurdering og er identifisert som verneverdig.

Villa: En form for enebolig, fra slutten av 1800-tallet begynte man å bruke betegnelsen om et landsted eller en frittliggende bolig med omliggende hage.